

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Eva Kapuscinská

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Otcové na rodičovské dovolené

Eva Kapuscinská

Bakalářská práce
2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eva KAPUSCINSKÁ**

Studijní program: **B6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociologie**

Název tématu: **Otcové na rodičovské dovolené**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se bude zabývat otci na rodičovské dovolené. Bude zaměřena na analýzu podmínek využívání rodičovské dovolené muži a důvody volby tohoto způsobu péče o dítě. Práce bude opřena o kompilaci odborné literatury, provedených výzkumů a statistických dat.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tisková/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bakalář, Eduard. 2002. Průvodce otcovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad

Burgessová, Adrienne. 2004. Návrat otcovství. Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.

Hašková, H., Křížková, A., Maříková, H., Radimská, R. 2003. Rovné příležitosti mužů a žen při sladění práce a rodiny. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Nešporová, O. 2005. Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené. Praha: VÚPSV

www.genderonline.cz

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Petr Pabian, Th.D.**
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlášení autora:

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích 30.6.2009

Eva Kapuscinská

ANOTACE

Předmětem bakalářské práce „Otcové na rodičovské dovolené“ je na základě prostudované literatury (výzkumů) analýza kvantitativních a především kvalitativních výzkumů, které byly v ČR na toto téma provedeny po roce 2001, kdy rodičovská dovolená je umožněna ze zákona čerpat i otcí a tato problematika se dostává více do povědomí veřejnosti.

Nejprve je první část věnována základním pojmům otcovství a legislativě. V druhé části práce se zaměřuji na stručný popis výzkumů, jejich metodologii a stanovení cílů. Podstatná část práce je věnována již jednotlivým okruhům, které se týkají otců na rodičovské dovolené, popsané z hlediska skutečných aktérů: jaké důvody měly k nástupu na rodičovskou dovolenou, muži a každodenní činnosti při péči o dítě, jak probíhalo sladování rodinných a pracovních povinností, jaké byly postoje okolí, jak se s tím muži i ženy vyrovnávali, zda-li byl pobyt otců na rodičovské dovolené přínosem, identita pečujícího otce a náčrt dalších spíše okrajových, ale souvisejících témat. Výsledkem práce je zjištění, že otcové na rodičovské dovolené se dokáží o dítě/děti postarat stejně dobře jako matky.

KLÍČOVÁ SLOVA

rodičovská dovolená, pečující otec, dělba práce v rodině, otcovství, gender, aktivní otcovství

TITLE

Fathers on paternity leave

ABSTRACT

The focus of the bachelor paper “Fathers on paternity leave” is analysis of quantitative and especially qualitative researches on the basis of studied literature and researches performed in Czech Republic after 2001. Since then, fathers have been enabled to stay at home with their children and this question has become known to public.

Firstly, the first part focuses on defining the notions of paternity and legislature. The second part focuses on brief description of researches, their methodology and setting the goals. The major part is dedicated to particular spheres concerning fathers on paternity leave described by actual participants: their reasons of taking the paternity leave, men and everyday care of children, how they managed family and working duties, if they considered being on paternity leave as a payoff, what was the attitude of the environment, how did men and women deal with it, identity of the caring father and draft of marginal but relating themes. The result of this paper is discovery that men are as capable to take care of the child/ren as women are.

KEY WORDS

maternity / paternity leave, caring father, distribution of labour, paternity, gender, active fatherhood

OBSAH

Úvod	9
1. Otcovství	11
1.1 <i>Aktivní otcovství</i>	11
1.2 <i>Pečující otcové</i>	12
1.3 <i>Stereotypy, tradiční rodina, gender</i>	13
2. Legislativa využívání rodičovské dovolené	15
2.1 <i>Vymezení pojmu mateřská a rodičovská dovolená</i>	15
2.2 <i>Rodičovský příspěvek</i>	16
2.3 <i>Starobní důchod</i>	17
3. Přehled literatury a její metodologie	18
3.1 <i>Chronologický seznam kvalitativních výzkumů a jejich metodologie</i>	19
3.1.1 <i>Maříková H., Radimská R.: Podpora využívání rodičovské dovolené muži, 2003</i>	19
3.1.2 <i>Nešporová O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání, Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005</i>	21
3.1.3 <i>Maříková H., Vohlídalová H.: Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci, 2007</i>	23
3.1.4 <i>Šmídová I.: Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy, 2008</i>	24
4. Vybrané stěžejní okruhy, které vzešly z provedených výzkumů	27
4.1 <i>Proč jsou muži na rodičovské dovolené</i>	27
4.1.1 <i>Proč muži nejsou na rodičovské dovolené podle dotázaných mužů</i>	30
4.2 <i>Všední den v pohledu nejen otců</i>	30
4.3 <i>Dělbá práce v rodině kde je na rodičovské dovolené muž</i>	32
4.4 <i>Pojetí rodičovské dovolené muži</i>	34
4.4.1 <i>Vnímání „zisků“ a „ztrát“ z pohledu mužů</i>	34
4.4.2 <i>Přínos pobytu muže na rodičovské dovolené</i>	35
4.5 <i>Postoje blízké rodiny a okolí k mužům na rodičovské dovolené</i>	36
4.6 <i>Identita pečujícího muže</i>	37
4.7 <i>Rodina s otcem na rodičovské dovolené</i>	38
4.7.1 <i>Identita matky</i>	39
4.7.2 <i>Sociální dopady využívání rodičovské dovolené otci</i>	39
4.7.3 <i>Návrat otce do zaměstnání po čerpání rodičovské dovolené</i>	40
5. Závěr	41
Seznam použité literatury	42
Seznam tabulek	44

Úvod

V dnešní společnosti vinou rostoucí dělby práce a současně oddělením pracovního prostředí od domácího došlo k oslabení funkce rodiny. Od mužů/ otců se očekává větší pomoc partnerce při péči o dítě, protože ta tráví více času v zaměstnání. „Tradiční model, kdy muž, zastává roli chlebováře a úlohou ženy je péče o děti a domácnost, je stále majoritní ve většině západní Evropy. Muži, kteří chtějí výrazněji pečovat o své malé děti, se dostávají do střetu s obecným hodnotovým nastavením systému.“ [Nešporová 2005: 9] Tuto situaci napomáhá řešit instituce rodičovské dovolené.

Bohužel stále přetrvává u veřejnosti nízká informovanost o této problematice, byť je situace oproti předchozím rokům lepší prostřednictvím médií. Navíc došlo k podpoře i z hlediska státu a to tím, že muži již od 1.1.2001 mají oficiálně nárok rodičovskou dovolenou využít. S čím se tito otcové nejčastěji setkávají? Co je vede k rozhodnutí být na rodičovské dovolené? Jak se s tím vyrovnávají? Je to vůbec pro dítě dobré? Jaké jsou matky, které přenechají celodenní péči otci? Na tyto a spoustu dalších otázek se budu snažit v této práci zaměřit. Nikoliv ze svého pohledu, ale pohledu na základě studií u nás provedených výzkumů. Tedy na základě pohledu skutečných aktérů, kteří z jakýchkoliv důvodů měli možnost si rodičovskou dovolenou vyzkoušet v praxi.

V první části této práce se zaměřuji na pojmy spojené s otcovstvím. O otcích, z historického hlediska, vývoje jejich statusu ve společnosti a vztahu k dětem, bylo napsáno spoustu odborné literatury. Já jsem se vzhledem k tématu zaměřila především na pojmy, související s touto prací, které zaznějí v následujících kapitolách. Snažím se krátce vystihnout pojem aktivního otcovství, pečujícího otce a v neposlední řadě stručný popis souvisejících stereotypů, tradiční rodiny a pojmu gender.

V druhé části je opět jen okrajově popsána legislativa související s otcí na rodičovské dovolené.

V třetí části je již popsán seznam literatury, který byl předmětem této práce. Tedy studie, které byly výsledkem kvantitativních a především kvalitativních výzkumů provedených v ČR po roce 2001. V této kapitole je popsána metodologie těchto výzkumů a jaké si jednotlivé týmy stanovily otázky a kritéria.

V poslední stěžejní části práce jsou rozebrány jednotlivé okruhy, které byly nejčastěji zkoumány v studovaných výzkumech. Jelikož rozsah této práce to nedovoluje, nebyla vybrána všechna témata, která úzce souvisí s otci na rodičovské dovolené, ale ta, která byla nejvíce v těchto výzkumech zmiňována a dala by se říci, pro charakteristiku a popis pobytu skutečných aktérů na rodičovské dovolené i vystihující.

Oproti původnímu zadání obsahuje práce pohled na muže čerpající rodičovskou dovolenou v ČR nikoliv i z hlediska dat, ale ze studií, které byly zprávou provedených empirických výzkumů. Na základě nastudované literatury lze konstatovat, že je to pro postížení tohoto aktuálního tématu výstižnější.

1.Otcovství

„V současné době se sociologové a socioložky zabývající se problematikou otcovství shodují na základním faktu: otcovství, a výchova v rodině obecně, změnilo svou tvář. **Dnes se hovoří o „vztahovém“ otcovství, které nahrazuje otcovství institucionální, v němž otec představoval autoritu a zákon.** Dnes se otec snaží být pro své dítě spíše trenérem či průvodcem a pomáhá mu rozvinout svou osobnost a nalézt nejlepší způsob sebeuskutečnění. Problém spočívá v tom, že toto „nové“ otcovství je vnímáno jako konkurence mateřskému monopolu a není dostatečně podporováno ani samotnými matkami, ani institucionálním rámcem. Otcům je vyčítána jejich nedostatečnost, nepřítomnost či rezignace na otcovskou roli, ale není jim dána možnost realizovat své otcovství jiným, novým způsobem.“ [Radimská 2002,4]

1.1 Aktivní otcovství

„Aktivní otcovství v jeho tradičním smyslu dobře známe. Tatínek vezme o víkendu děti na výlet, zatímco maminka vaří, syna vezme na fotbal a dceru do zoo na zvířátka, V jistém smyslu bývá někdy za aktivní otcovství považováno i to že otec investuje většinu svého času do finančního zajištění rodiny, ačkoli je v podstatě doma fyzicky nepřítomný.“ [Šmídová in Aktivní otcovství 2008: 10]

Pokud se podíváme na to, jakým způsobem je „otec“ definován, zjistíme, že již odedávna vedle sebe stála biologická a sociální definice otcovství. „Zdá se, že otcovství je častěji chápáno spíše ve své sociální než biologické dimenzi.“ [Dudová 2006,2] Za hlavní rozdíl mezi mateřstvím a otcovstvím se již tradičně bral fakt, že zatímco matka je jistá, otec vždy jistý nebyl. Po sociální stránce je otcem ten, kdo dítě vychovává a koho dítě jako otce přijímá.

„Podle Johna Plecka (1987) prošlo otcovství na západě čtyřmi etapami: nejprve byl otec autoritářským učitelem morálky a náboženství, posléze se stal vzdáleným otcem-živatelem poté představoval zejména mužský rolový model a nakonec se stal „novým“ otcem, pečujícím a aktivním ve výchově dětí od jejich nejnižšího věku.“ [Dudová 2006]

Za „nového otce“ jsou v dnešní době považováni ti, kteří „se angažují v péči o své děti a navazují s nimi emocionální vztahy již od útlého miminkovského věku. Tito otcové disponují vlastnostmi, které jsou v naší kultuře jinak vyhrazeny matkám, proto se pro ně někdy používá pojem Matkové.“ [Aktivní otcovství 2008: 52 - 54] Například Šmídová popisuje, že „matkové“ jsou v médiích prezentováni „jako ti, kdo si „pouze vyměnili role“, a tím se podřizují stávajícím možnostem komplementárního modelu rodinných rolí (ve fázi rodinného cyklu s malými dětmi).“ [Šmídová 2003: 157]

„Jsou to stále otcové, jejich otcovství ovšem získává nový rozměr, hranice se posunuje od fatherhood směrem k fathering, od prostého „být otcem“ k aktivnímu otcovství, k naplnění formy obsahem. Tito muži jsou „mateřští“, zhošťují se mateřských povinností stejně dobře jako matky.“ [Kubíčková 2003,3-4]

1.2 Pečující otcové

„Pečovatelští otcové své rodičovství sdílejí s partnerkou, připojí se k ní, nezůstávají v roli „pomocníka“ – do níž se pasují muži někdy samy, jindy jsou tam odsunuti ženským pokolením. Přesto se stále vedou dlouhé diskuse o možných limitech mužovy role primárního pečovatele. Ale pokud jsou otcové z vlastní vůle primárními rodiči, existuje mezi nimi a matkami je velmi malý rozdíl ve schopnostech starat se o děti, snad kromě kojení.“ [Šmídová in Aktivní otcovství 2008: 18 - 19]

„**Primární pečující osoba** vytváří s dítětem pevné pouto, vazbu (attachment), která se projevuje mj.tím, že dítě ve chvílích ohrožení či strachu vyhledává bezpečí a fyzický kontakt právě u této osoby. Novější psychologické studie poukazují na to, že děti jsou lhostejné k tomu, zda touto primární osobou je muž či žena, neboť děti posuzují zejména kvalitu vztahu a to, jak tato osoba dokáže uspokojovat primární potřeby dítěte. Děti nerozlišují pohlaví pečovatel a pokud se o ně stará muž, chovají se k němu stejně jako k matkám.“ [Aktivní otcovství 2008: 52]

„Pečovatelští otcové tedy dělají něco, co je tradičně přisuzováno pouze matkám – něhu, cit, schopnost empatie a altruismu, sebeobětavost. Jsou mateřští.“ [Kubíčková 2003,3-4]

„V současné době jsme svědky určitého **paradoxu**. Na jedné straně pozorujeme obtížnou **situaci žen – matek**, které nesou na svých bedrech takřka veškerou zodpovědnost za péči o své děti, pracují na dvě směny (po té pracovní následuje ta domácí) a jsou vystaveny značné diskriminaci právě z toho titulu, že jsou matkami.(...) Na druhé straně ale slyšíme **hlasy mužů – otců**, protestujících proti tomu, že jim není umožněno vykonávat svou otcovskou roli. Zatímco na matky je kladena přílišná zodpovědnost zdůrazněná naivním imperativem „být dobrou matkou“, otcovství setrvává v zajetí archaických modelů a nové modely stále nejsou uznány a povzbuzovány na veřejné institucionální úrovni.“ [Radimská 2002,4]

„Existuje jakási přechodná kategorie mezi tradičním otcem – chlebovárcem a pečujícím otcem, který je na rodičovské dovolené. Je jím zaangažovaný otec. Zaangažovaní otcové nepřistupují ke své rodině v ekonomických termínech, ale definují svoji roli jako roli někoho, kdo se spolupodílí na výchově dětí a na fungování domácnosti.(...) Zaangažované otce najdeme zejména mezi dvoukariérovými rodinami.“ [Kubíčková 2003,3-4]

„Můžeme předpokládat, že počet mužů, kteří se identifikují s pečovatelskou rolí, bude přibývat. Soukromá a veřejná sféra jsou neoddelitelně propojeny, a jestliže dnes chápeme jako naprosto normální participaci žen ve veřejné sféře, měla by se soukromá sféra otevřít mužům. **Stejně jako jde v případě žen budujících kariéru o emancipaci, která jim bez jediné pochyby náleží, jde i u mužů, jež chtějí pečovat o své děti, o jejich výsadní právo.**“ [Kubíčková 2003,3-4]

1.3 Stereotypy, tradiční rodina, gender

V následujících kapitolách se budeme často setkávat s pojmy tradiční rodina, gender a stereotypy. Proto je v této části také vymezují, protože úzce souvisí s problematikou rodičovské dovolené.

„**Genderové stereotypy** označují předsudky a stereotypní představy o „správném“ a „přirozeném“ chování a posuzování jedinců na základě jejich příslušnosti k určitému pohlaví (vzory „ženskosti“ a „mužskosti“) bez toho, abychom se hlouběji zabývali tím, co je vrozené a co získali výchovou, jaké jsou jejich individuální schopnosti, potřeby, hodnoty.“ [Aktivní otcovství 2008: 54]

„Stereotypní myšlení, které muži a ženě vymezuje jasné pole jejich působnosti, je zřejmě tím hlavním důvodem, který znemožňuje masovější nástup otců na rodičovskou dovolenou. Nejde jenom o to, co společnost od ženy a od muže očekává, ale také o to, co oni sami očekávají, že je očekáváno. Matky a otcové se tak pohybují v začarovaném kruhu. Každé symetrické či obrácené uspořádání rolí v rodině se podle Možného okamžitě ocitá pod silným tlakem jak uvnitř, tak vně rodiny. **Jako každá inovace musí nejdříve dokazovat svoji opodstatněnost.**“ [Kubíčková 2003,3-4]

„**Gender** (česky rod, používán též výraz „sociální pohlaví“) je výrazem pro ty rozdíly mezi jedinci – ženami a muži, které nejsou dány základními fyzickými rozdíly, ale rozlišováním podle psychologických a sociálních projevů (styl chování, oblékání, slovní i mimoslovní komunikace, apod.), které nejsou dány biologicky, ale výchovou v určité společnosti či kultuře – mohou se lišit jak v čase, tak v rámci jedné kultury i mezi kulturami.“ [Aktivní otcovství 2008: 54]

„**Tradiční rodina** je rodinou, kde přetrvává striktní rozdělení mužsko-ženských rolí a vlastností. Muž je živitel, žena pečovatelka. Muž je dominantní, racionální, aktivní, žena emocionální, pasivní, submisivní atd. Muž reprezentuje rodinu ve sféře veřejné, žena zastává sféru soukromou.“ [Aktivní otcovství 2008: 54]

„Pečovatelská otcovství a genderově vyrovnaná partnerství, v nichž je sdílení rolí samozřejmostí, představují další krok v pomyslném trendu změny podob rodinných vztahů.“ [Šmídová in Aktivní otcovství 2008: 10]

2. Legislativa využívání rodičovské dovolené

„Institut rodičovské dovolené byl poprvé zaveden ve Švédsku, a to v roce 1974 tzv. *Parentel Insurance Act*. Jeho zavedení znamenalo odklon od dosavadní praxe, kdy péče o dítě byla pokládána za výlučnou záležitost ženy. Do tohoto „zákona o rodičovském zabezpečení“ byl vtělen nový přístup ke sdílení rolí, a to nejen ke sdílení rodičovské role, ale i k roli živitele. Tímto opatřením byly reflektovány změny v sociální pozici ženy na trhu práce a v rodině. Žena přestává být vnímána jako manželka, hospodyně a matka, začíná být stále více a častěji vnímána jako spoluživitelka rodiny a jako „jeden z rodičů“. Dosavadní mateřský příspěvek byl tímto zákonem nahrazen rodičovským příspěvkem. Smyslem zavedení rodičovské dovolené a s ním souvisejícího rodičovského příspěvku bylo a zůstává zrovnoprávnění šancí muže a ženy na trhu práce a v rodině.“ [Maříková 2003,1-2]

„Teprve 1.10.1990 byl mateřský příspěvek u nás nahrazen rodičovským příspěvkem a došlo tak formálně ke zrovnoprávnění muže a ženy v péči o malé dítě v souvislosti s pobíráním této dávky. Rodičovský příspěvek má krýt náklady rodiče, který zůstane v domácnosti, aby mohl pečovat o malé dítě (tehdy do 3 let věku nebo do 7 let, pokud je dítě dlouhodobě těžce nemocné).“ [Maříková 2003,1-2]

„S novelizací Zákoníku práce, která vstoupila v platnost 1.1.2001, byla rozšířena možnost čerpat rodičovskou dovolenou na „všechny pracující muže“ bez ohledu na jejich rodinný stav. Muž v zaměstnaneckém poměru musí být zaměstnavatelem uvolněn, pokud se rozhodne pečovat o narozené či osvojené dítě.(...) Tímto aktem byly zrovnoprávnění jak muži mezi sebou (osamělí otcové s těmi, kteří žijí s partnerkami), tak muži se ženami.“ [Maříková 2003,1-2]

2.1 Vymezení pojmu mateřská a rodičovská dovolená

Mateřská dovolená byla vytvořena jako prostředek ochrany průběhu těhotenství a zdravého vývoje dítěte v prvních týdnech života. Podle zákoníku práce zákona 262/ 2006 Sb. § 195 „v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě přísluší zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 28 týdnů; porodila-li zároveň 2 nebo více dětí, přísluší jí mateřská dovolená po dobu 37 týdnů. Mateřskou dovolenou zaměstnankyně nastupuje od počátku 6 týdne před očekávaným

dnem porodu, nejdříve však od počátku 8 týdne před tímto dnem.“ [§195 zákona č. 262/ 2006 Sb] Mateřská dovolená tedy přísluší pouze ženě. Muž má možnost čerpat rodičovskou dovolenou.

„V souvislosti s těhotenstvím, mateřstvím a péčí o novorozené dítě náleží z nemocenského pojištění peněžité pomoc v mateřství. Peněžité pomoc v mateřství je dávkou nahrazující příjem a náleží při splnění stanovených podmínek pojištěnci, tzn. zaměstnancům a osobám samostatně výdělečně činným. Pojištěncem se rozumí fyzická osoba, která je účastna pojištění, tzn. žena i muž.“ [Portál veřejné zprávy ČR]

K prohloubení péče o dítě je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou. Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené (doba, kdy pobírá žena peněžitou pomoc v mateřství) a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký o ni požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let. V době, kdy zaměstnankyně čerpá mateřskou dovolenou, může zaměstnanec čerpat rodičovskou dovolenou. Rodičovskou dovolenou mohou zaměstnankyně i zaměstnanec čerpat současně. Za situace, kdy oba rodiče čerpají rodičovskou dovolenou současně, hmotné zabezpečení nebo dávky přísluší jen jednomu z nich. [MPSV Rodina]

„K velkému průlomů do právní úpravy došlo teprve dne 1.ledna 2001, kdy se mužům naskytla poprvé možnost čerpat, k prohloubení péče o dítě, rodičovskou dovolenou. Úroveň sociálního zabezpečení pro muže a ženu po dobu čerpání rodičovské dovolené je sice stejná (pohlavně neutrální), nicméně žena může být po určitou dobu, na rozdíl od muže, zabezpečena prostřednictvím peněžité pomoci v mateřství, jejíž výše je zpravidla vyšší než rodičovský příspěvek.“ [Štamberková, Štefko 2007: 10]

2.2 Rodičovský příspěvek

Délka rodičovské dovolené a období nároku na rodičovský příspěvek se navzájem liší. „Na rodičovský příspěvek má rodič nárok, jestliže po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině. Rodič si může zvolit čerpání rodičovského příspěvku po dobu do dvou, tří nebo čtyř let dítěte.(...) Příjem rodiče není sledován. To znamená, že při nároku na výplatu rodičovského příspěvku může rodič výdělečnou činností zlepšovat sociální situaci rodiny. Po dobu své výdělečné činnosti však musí rodič pobírající

rodičovský příspěvek zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou. (...) Jestliže v rodině jeden z rodičů má z dávek nemocenského pojištění nárok na peněžitou pomoc v mateřství nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem, rodičovský příspěvek náleží, pouze je-li vyšší než dávky nemocenského pojištění. V tomto případě je doplacen rozdíl mezi rodičovským příspěvkem a uvedenými dávkami.“ [MPSV Rodina]

Tabulka 1. Rodičovský příspěvek, údaje za období 2004 - 2007

Počty mužů a žen pobírajících rodičovský příspěvek - údaje za rok 2004 - 2007 ¹		
	ženy	muži
2004	268 363	3021
2005	282 305	3875
2006	398 259	4073
2007	327 445	4574

2.3 Starobní důchod

„S otázkou rodičovské dovolené souvisejí i opatření týkající se starobního důchodu. V České republice je u žen standardní věk odchodu do důchodu stále, i přes jeho průběžné zvyšování, odstupňován podle počtu vychovaných dětí. Nárok na starobní důchod je podmíněn stanoveným počtem roků pojištění včetně tzv. náhradních dob pojištění. Mezi ně patří i doba péče o dítě až do 4 let věku dítěte (do 18 let věku, jedná-li se o dítě dlouhodobě zdravotně postižené vyžadující mimořádnou péči). Pečuje-li o dítě ve věku do 4 let žena, je účastna důchodového pojištění, aniž by podávala přihlášku k účasti na pojištění. Svou péči o dítě prokáže až při podání žádosti o důchod. Přihlášku k účasti na pojištění z důvodu péče o dítě podává pouze muž, a to nejpozději do dvou let od skončení této péče. Nepodal-li muž, pečující o dítě (od narození do 18. roku věku), nebo žena, pečující o dítě (od 5., resp. 4. do 18 roku věku) ve stanovené lhůtě dvou let přihlášku k účasti na pojištění, nelze je považovat za osoby pečující o dítě a následně jim nelze tuto dobu hodnotit jako náhradní dobu pojištění pro účely důchodového pojištění.“ [Národní zpráva o rodině 2004: 152]

¹ Data byla získána z Českého statistického úřadu: Ženy a muži v datech 2008

3. Přehled literatury a její metodologie

Hlavní částí této bakalářské práce je popsání otců na rodičovské dovolené na základě skutečných aktérů, kdy jejich prožitá situace byla nastudována podle výzkumů provedených v ČR po roce 2001 a doplněna o další texty autorů/autorek, které byly vydány v souvislosti s konkrétním výzkumem nebo jako doplňují studie či text k této v současné době stále více diskutované otázce otců na rodičovské dovolené. Vzhledem k tomu, že rozsah této práce to nedovoluje, jsem omezila práci především na kvalitativní výzkumy. Kvantitativní výzkumy většinou byly okrajovou částí prostudovaných studií, nesouvisely přímo s aktéry na rodičovských dovolených a sloužily spíše jako vstupní brána pro stěžejní kvalitativní výzkum.

Celkem bylo analyzováno 15 titulů. Vzhledem ke způsobu vyhledávání² si troufám tvrdit, že představují naprostou většinu textů, které byly v letech 2001 – 2008 na toto téma napsány a zveřejněny. Po nastudování studií, zpráv a textů z výzkumů, vzešly především autorky zabývající se tímto tématem.

Abecední a následně chronologický seznam literatury³ :

Dudová R., Rozporuplné diskursy otcovství 2/2006 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Kubičková K.: Matkové, Mateřští otcové, 3-4/ 2003 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Maříková H., Radimská R.: **Podpora využívání rodičovské dovolené muži**, 2003

Maříková H.: Rodičovská dovolená a muži, 1-2/ 2003 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Maříková Hana, Vohlídalová H.: **Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání generových rolí v rodinách s pečujícími otcí**, 2007

Maříková H.: Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené? 1/ 2004 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Maříková H.: Pečující otcové: Příběhy plné odlišností, 2009

Nešporová O.: **Harmonizace rodiny a zaměstnání, Rodiny s otcí na rodičovské dovolené**, 2005

² Vyhledávání prostřednictvím vyhledávačů serverů vztahujících se tematicky k otcům na rodičovské dovolené, prohledání archivu časopisu Gender, rovné příležitosti a výzkum, Sociologického časopisu, časopisů fakult sociálních studií apod.

³ Stěžejní studie, které budou detailně rozebrány v dalších kapitolách, jsou označeny tučně.

Nešporová O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, 1/ 2006 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Radimská R.: Mateřství, otcovství a moc, 04/ 2002 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Sedláček, Plesková: Aktivní otcovství, NESEHNUTÍ Brno 2008

Šmídová I.: „Matkové“, In Modernizace a česká rodina, ed.by Mareš, P.Potočný, T. 2003

Šmídová I.: Rodiny, kde pečují otcové, 4/2004 Gender, rovné příležitosti, výzkum

Šmídová I.: „Pečovatelství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy.“ In Heczková, ed.Vztahy, jazyky, těla 2007⁴

Šmídová I.: **Pečovatelství: zkušenost a genderové vztahy**, 2008

Šmídová I.: Aktivní otcové. In Aktivní otcovství. 1. vyd. Brno : Nesehnutí Brno, 2008.

3.1 Chronologický seznam kvalitativních výzkumů a jejich metodologie

3.1.1 Maříková H., Radimská R.: Podpora využívání rodičovské dovolené muži, 2003

„Studie je závěrečnou zprávou výzkumu „Podpora využívání rodičovské dovolené muži“, který byl proveden jako zakázka Ministerstva práce a sociálních věcí ČR⁵.“

Hlavní řešitelka: PhDr. Hana Maříková

Spoluřešitelka: Mgr. Radka Radimská

Technická spolupráce: Eva Nechvátalová, Bc. Jana Pomahačová, Hana Víznerová

Pro vznik tohoto výzkumu a následné studie si autorky položily následující otázky:

„Co se změnilo zavedením institutu rodičovské dovolené pro muže? Zůstává po jejím zavedení skutečně více mužů doma, aby pečovali o malé dítě? Střídají se případně manželé během rodičovské dovolené v této péči? Kteří muži jsou ochotni být doma s malým dítětem? Jaké je k tomu vedou důvody a jako k tomu mají motivaci?“ [Maříková, Radimská 2003:1]

V rozhovorech s muži se zaměřili „nejen na otce na rodičovské dovolené, ale i na otce, kteří někdy od počátku 90.let pečovali o své potomky, aby bylo možné lépe postihnout (sledovat)

⁴ Tento titul je uveden pro úplnost seznamu, ale vzhledem k obsáhlému množství textů od Šmídové již nebyl nastudován. Nejedná se o stěžejní výzkum, pouze o doplňující text, obsahově kryjící se dalšími tituly uvedenými v seznamu.

⁵ Tento výzkum provedl Sociologický ústav AV ČR 2003

jev pečujících (a nepracujících) otců v čase a zvýšit tak vypovídající hodnotu o tomto jevu.“
[Maříková, Radimská 2003:2]

Hlavní okruhy výzkumu:

- A. analýza trendu čerpání rodičovské dovolené u nás muži
- B. analýza postojů veřejnosti k možnosti čerpání rodičovské dovolené otci
- C. vlastní **kvalitativní výzkum** – technikou **polostrukurovaného interview** s muži, kteří někdy v minulosti pečovali či v současnosti pečují o malé dítě.

Kvalitativní výzkum:

Kvalitativní výzkum „obsahuje rozhovory s muži, kteří někdy po roce 1990, přerušili výkon své profese, aby mohli pečovat o malé dítě.“ [Maříková, Radimská 2003:60]

„Hlavním cílem rozhovorů bylo vytipování nejdůležitějších pozitivních faktorů ovlivňujících rozhodnutí muže čerpat rodičovskou dovolenou, případně stanovení možných negativních faktorů. [Maříková, Radimská 2003:3-4]

„Hlavní okruhy:

- a) Důvody a motivy ovlivňující podstatným způsobem rozhodnutí mužů čerpat rodičovskou dovolenou, resp. „být doma“.
- b) Každodenní činnosti otců pečujících o děti během rodičovské dovolené.
- c) Postoje nejbližšího sociálního okolí k těmto mužům (manželky či partnerky, širší rodina, sousedé, spolupracovníci, „neznámí“ lidé z okolí apod.). Typy reakcí, se kterými se otcové na rodičovské setkávají.
- d) Přínos čerpání rodičovské dovolené pro muže samotné, jejich děti a partnerky.
- e) Vliv čerpání rodičovské dovolené muži na výkon jejich profese, profesní kariéru atd....“

[Maříková, Radimská 2003:60]

Celkem bylo provedeno 18 rozhovorů s muži různého věku, vzdělání, socioekonomického postavení i stavu, různě velkých lokalit a krajů. Nejprve byl sběr dat proveden formou sněhové koule, ale brzy došlo k „vyčerpání“ možností⁶, proto doplněno o další sběr dat formou inzerátů.

⁶ Většinou oslovení muži až na výjimky neznali dalšího muže, kterého by mohli doporučit na rozhovor.

Rozhovory byly provedeny „s muži, kteří jsou či byli „oficiálně“ na rodičovské dovolené, s muži, kteří byli doma a pobírali rodičovský příspěvek, i s muži, kteří sice o malé dítě také pečovali, ale oficiálně příspěvek nepobírali ani nebyli na rodičovské dovolené. Tito muži se v péči o dítě se svou ženou zpravidla rovným dílem střídali.“ [Maříková, Radimská 2003:62]

Maříková rozdělila respondenty dle jejich druhu péče o dítě do následujícího přehledu:

- A) „Muži pečující o malé dítě po 1.lednu 2001 (zpravidla muži na rodičovské dovolené) – 6 respondentů
- B) Muži pečující o dítě již před 1.lednem 2001, pobírající „pouze“ rodičovský příspěvek – 8 respondentů
- C) Muži střídající se v péči o dítě se svou partnerkou, manželkou (oficiálně nebyli či nejsou na rodičovské dovolené, ani nepobírali či nepobírají rodičovský příspěvek) – 2 respondenti
- D) Muži, kteří byli doma s malým dítětem, ale z nějakého důvodu nepobírali rodičovský příspěvek – specifické důvody – 2 respondenti“ [Maříková, Radimská 2003:63 - 65]

3.1.2 Nešporová O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání, Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005

Hlavní řešitelka: Mgr. Olga Nešporová, Ph.D.

„Tato studie je jednou ze čtyř částí výzkumné zprávy projektu „Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace“, který zpracovávalo oddělení pro rodinnou politiku VÚPSV v letech 2004-2005.“[Nešporová 2005:3]

V úvodu této studie autorka popisuje i kvantitativní výzkum, který proběhl v roce 2005 ve Výzkumném ústavu a zaměřuje se na problematiku harmonizace rodiny a zaměstnání v rodinách s malými dětmi – „sběr dat provedla pro VÚPSV agentura STEM/MARK v lednu 2005“ – prezentuje data týkající se z tohoto výzkumu pouze postojů rodičů k možnosti otců čerpat rodičovskou dovolenou a reálného využívání této možnosti:

„Výzkum sestával ze standardizovaných rozhovorů s rodiči, kteří žili v době výzkumu ve stejné domácnosti alespoň s jedním dítětem mladším deseti let. Výzkumný vzorek obsahoval 1219 respondentů z České republiky, z nichž bylo 72% žen a 28% mužů.(...)Bylo zjištěno, že zhruba 4% mužů (46 mužů) ze zkoumaných rodin (respondentů nebo partnerů respondentek) někdy v minulosti přerušilo zaměstnání/podnikání alespoň po dobu jednoho měsíce proto, aby se mohlo věnovat celodenní péči o dítě/děti mladší čtyř let (nebo sedmi let v případě postiženého dítěte), ať již z jakéhokoliv důvodu.“ [Nešporová 2005:20-21]

„Vzhledem k tomu, že rodiny s otci využívajícími rodičovskou dovolenou jsou v české populaci zastoupeny velmi málo, bylo pro získání podrobnějších informací o nich nezbytné provést kvalitativní výzkum.“ [Nešporová 2005:27]

„Kvalitativní výzkum otců na rodičovské dovolené probíhal v terénu od listopadu 2004 do března 2005 a sestával především z **nestandardizovaných hloubkových interview** s muži, kteří dlouhodobě celodenně pečovali o malé dítě, a jejich partnerkami.

Hlavním cílem rozhovoru bylo především zjistit od respondentů údaje o následujících oblastech:

- motivy, které vedly rodiče k tomu, že otec zůstal doma s malými dětmi
- náplň a zvládání péče o děti a domácnost otcem, rozdělení činností mezi rodiči a případnými dalšími osobami/institucemi
- reakce okolí na danou situaci, a to jak v rovině pracovní (zaměstnavatel), tak i osobní (příbuzní, známí)
- hodnocení dané zkušenosti rodiči (jak otcem, tak i matkou)
- sladování zaměstnání s péčí o děti a domácnost obou rodičů (případně zkušenosti s diskriminací na pracovním trhu)

Respondentům byly kladeny otevřené a doplňující otázky tak, aby se tazatelka dozvěděla co nejvíce informací o uvedených oblastech. Průměrný časový rozsah zaznamenaného rozhovoru byl zhruba tři čtvrtě hodiny....“ [Nešporová 2005:27]

„Respondenti byli vybíráni a oslovováni nejprve na základě kontaktů od známých a dále pomocí tzv. snow-ball technique, (...). Kritériem k zařazení respondentů do vzorku byl status muže, který musel buď aktuálně nebo v minulosti zůstat doma a pečovat o malé dítě nebo děti, přičemž alespoň jedno muselo být mladší čtyř let, zatímco žena byla zaměstnaná nebo podnikala (případně studovala v prezenčním studijním programu).

Byla uplatňována snaha zachytit případy respondentů z různých sociálních a profesních vrstev a rovněž z různých regionů České republiky, jakož i z prostředí městského a vesnického. Tohoto cíle bylo dosaženo, ve vzorku je zhruba čtvrtina respondentů z Moravy a Slezska, i když více než polovina respondentů pochází ze Středočeského kraje a hlavního města Prahy. Co se týká vzdělanostních vrstev, zhruba 38% respondentů tvoří vysokoškoláci, 31% jsou zastoupeni středoškolsky vzdělaní respondenti a dalšími 31% respondenti se středním odborným vzděláním bez maturity či základním vzděláním.“ [Nešporová 2005:27-28] Větší podíl vysokoškoláků je nejspíš způsoben osobními kontakty tazatelky a následné metody snow-ball.

„Průměrný věk respondentů byly 33 let.... **Celkový počet respondentů byl 39, z toho bylo 20 mužů a 19 žen.** Respondenty byly vždy manželské páry,“ [Nešporová 2005:28]s výjimkou jednoho páru, kdy manželka odmítla poskytnout rozhovor. Rozhovory probíhali individuálně a nejčastěji v bytě/domě respondentů.

„Výzkumný vzorek není reprezentativní, přesto jsem přesvědčena o tom, že zjištěné skutečnosti jsou validní a přináší důležitá zjištění o zkoumané problematice mužů pečujících o malé děti formou rodičovské dovolené. Je ovšem nutné mít na zřeteli skutečnost, že muži (a jejich partnerky), kteří souhlasili s rozhovorem, patří spíše k těm kteří svoji situaci vnímali pozitivně.“ [Nešporová 2005:29]

3.1.3 Maříková H., Vohlídalová H.: Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci, 2007

Hlavní řešitelka: PhDr. Hana Maříková

Spoluřešitelka: PhDr. Marta Vohlídalová

Tento text byl čerpán ze studie, která vznikla v rámci řešení grantového projektu „Změny uspořádání genderových rolí v rodině: participace v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce“ podpořeného GA AV ČR (IAA700280504)⁷

Jedná se o nově realizovaný kvalitativní výzkum částečně navazující na předcházející sondu z roku 2003, kdy byly z původního vzorku osloveny rodiny, které splňovaly novou podmínku,

⁷ Studie byla podpořena Výzkumným záměrem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostí společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č.AVOZ70280505.

„tedy ty případy, kdy byl otec na rodičovské v první řadě z vlastní vůle a které pak splňovaly i další vymezená kritéria...“ [Maříková, Vohlídalová 2007: 29]

Celkem po doplnění dalších respondentů byl proveden formou polostrukturovaných rozhovorů výzkum na 20 rodinách. „Rozhovory pak byly realizovány v rodinách, kde dítěti, o které otec tehdy (také) pečoval, nebylo v době konání rozhovoru (tj. v roce 2006) více než 10 let. Věkové rozpětí participantů a participantek bylo od 31 do 47 let. Většina párů (12) žila v době provedení rozhovoru v Praze, pět párů bylo z Moravy a tři z jiných oblastí Čech.“ [Maříková, Vohlídalová 2007: 29 - 30] U respondentů převažovalo vysokoškolské vzdělání.

„Pro účely rozhovoru byla stanovena pouze základní osnova rozhovoru, resp. hlavní okruhy dotazování, aby byla pokryta některá vytipovaná výzkumná témata jako péče o dítě, domácí práce, volný čas, vnímání a prožívání všedních i nevšedních situací během mapovaného období, identifikace s výkonem činností apod. Cílem rozhovoru bylo zachytit, s jakými hodnoceními a významy tyto „skutečnosti“ aktéři ve svých prezentacích spojují a kam, do jakých sociálních prostorů a pozic sebe a druhého partnera či partnerku, případně další osoby během rozhovoru situují.“ [Maříková, Vohlídalová 2007: 31]

3.1.4 Šmídová I.: Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy, 2008

Řešitelka projektu: PhDr. Iva Šmídová, Ph.D.

Členky a členové výzkumného týmu: Mgr. Pavla Ducháčková, Mgr. Klára Janoušková, M.A., Mgr. Lucie Jarkovská, Bc. Klára Kubičková, Mgr. David Navrátil, Mgr. Lukáš Sedláček

Bylo čerpáno z textu, který „představuje výzkumnou zprávu z projektu, jež zachytil dva momenty v etapě životních drah rodin s malými dětmi, kde byl osobou se statusem pečovatele otec.(...)Hlavními analytickými tématy se stalo následujících osm oblastí:

1. okolnosti a legitimizace odchodu otce na rodičovskou dovolenou
2. sebereflexe a reakce okolí na status „otce v domácnosti“
3. otec jako primární pečovatelská osoba
4. potřeby dítěte
5. identita pečujícího muže
6. situace rodiny po nástupu otce na rodičovskou dovolenou
7. partnerské vztahy a jejich genderovanost

8. identita partnerky pečujícího otce – pracující matky, pojatá jako ohrožená a nebo emancipovaná

Jak je patrné z analyzovaných témat, výzkumný tým se zaměřil na mikrosociální rovinu fenoménu pečovatelského otcovství spíše než na přehledovou studii tohoto jevu v celospolečenském kontextu.“ [Šmídová 2008: 5]

Složení výzkumného týmu sestávalo ze dvou psychologů a dále socioložky, všichni jsou orientovaní na analýzy genderových vztahů. Tato práce „představuje explorativní výzkumný vstup do tématu současných podob otcovství a životních drah rodin s malými dětmi v současném českém kulturním kontextu.“ [Šmídová 2008: 6]

Jednalo se o mapování etap životní dráhy pomocí rozhovorů. Hlavní snaha byla zachytit fenomén otců aktivně pečujících o děti , popsat a nabídnout legitimizace participantů výzkumu pro jeden z rozšiřující řady rodinných modelů v období životní dráhy s malými dětmi. Byly zaznamenány individuální strategie rodičovských párů, ale také strukturní možnosti a bariéry, jimž svými (mnohdy průkopnickými) cestami čelily. Jeden z hlavních motivů bylo přispět k rozšíření kategorie otcovství a rodičovství (i mateřství) o dimenze a zkušenosti, jež v každodenním životě zakoušejí muži pečující o děti a jejich partnerky. [Šmídová 2008: 15]

Hlavní částí projektu byly dvě kvalitativní empirické sondy do uspořádání rodinného života realizované v roce 2004. Rozhovory probíhaly formou polostrukturovaného interview, byly doplněny o pozorování a následnou panelovou diskuzi (focus group) mezi komunikačními partnery. Hlavním kritériem byl zvolen rodičovský pár. Po sběru dat metodou snow ball (přes přátele a známé), inzeráty na webových stránkách, se výzkumu účastnilo celkem 5 rodičovských párů. Jednalo se o páry ve věku 27 – 39 let, ve větší části s vysokoškolským vzděláním a oblastí výzkumu byl moravský kraj. Samotné rozhovory probíhaly přímo v rodinách za přítomnosti dětí. Na rozdíl od ostatních výzkumných týmů se zde rozhovoru účastnili vždy dva výzkumníci, kdy se jednalo o muže a ženu, aby se zamezilo genderovým stereotypům. [Šmídová 2008: 16 - 21]

Tabulka 2 : Souhrnné údaje o provedených výzkumech 2003 - 2008

Provedené výzkumy	Maříková, Radimská 2003 - kvalitativní výzkum	Nešporová 2005 - kvalitativní výzkum	Maříková, Vohlídalová 2007 - kvalitativní výzkum	Šmídová 2008 - kvalitativní výzkum
Kdy proběhly:	2003	11/2004 - 3/2005	2006	02/2004-04/2004, focus group 10/2004
Metodologie	polostrukturované interview	nestandardizované hloubkové interview, doplněno pozorováním	polostrukturované rozhovory	polostrukturovaný rozhovor, pozorování, panelová diskuze (focus group)
	snow-ball, inzeráty	snow-ball	snow ball, inzeráty	snow ball, inzeráty
	muži/ženy	muži/ženy	muži/ženy	muži/ženy
Délka trvání rozhovorů	neuveďeno	cca 45min	neuveďeno	1h - 1,5h
Rozhovory probíhaly	neuveďeno	individuálně bez přítomnosti druhého partnera	souběžně	souběžně, pak zvlášť muži a ženy při focus group
Místo rozhovoru	neuveďeno	většina v bytě/domě respondenta	kde si respondenti vybrali, doma v kavárně, zaměstnání apod.	v domácím prostředí včetně dětí, focus group na půdě Fakulty sociálních studií MU
Lokality výzkumu	různorodé zastoupení velikostí lokalit a krajů	1/4 resp. z Moravy a Slezska	Morava a jiné lokality (8 párů)	celý vzorek z moravského kraje
		více než 1/2 resp. ze Středočeského kraje a Prahy	Praha - 12 párů	
Vzdělání respondentů	většina resp. VŠ	38% VŠ	většina resp. VŠ	VŠ (7 respondentů)
	SŠ pouze část	31% SŠ	SŠ pouze část	SŠ (3 respondenti)
	SO bez mat. nebo základní - menší zastoupení	31% SO bez maturity nebo základní	SO bez mat. nebo základní - nebyli ve vzorku	SO bez mat. nebo základní - nebyli ve vzorku
Věk respondentů	průměrný věk 35 let	průměrný věk 33let	31 - 47 let	27 - 39 let
Celkový počet respondentů	18 respondentů	celkový počet resp. 39 (20 mužů a 19 žen)	20 rodin (10 rodin - z předchozího výzkumu 2003)	5 párů (10 respondentů)
Manželské/ rodičovské páry	manželské/ rodičovské páry	vždy manželské páry	vždy manželské páry	vždy rodičovské páry

4. Vybrané stěžejní okruhy, které vzešly z provedených výzkumů

Na základě prostudované literatury a omezeném rozsahu této práce bylo nutné vymezit stěžejní témata, která byla v empirických výzkumech zjišťována a zároveň co nejlépe výstižně popsala otce na rodičovské dovolené.

4.1 Proč jsou muži na rodičovské dovolené

Všeobecně ve všech studiích zazněly od respondentů především finanční důvody odchodu muže na rodičovskou dovolenou, které pro ně byly v danou situaci výhodnější. Přesto se páry vždy rozhodly až po vzájemné domluvě a v jejich rozhodování hrály důležitou úlohu i jiné než ekonomické důvody.

Maříková ve své studii uvádí nejčastější důvody, „které souvisejí s prací ženy, s její pozicí na trhu práce,...

- pracovní uplatnění ženy

„...manželka byla na mateřský už tři roky a bylo jí naznačeno, že by měla nastoupit do zaměstnání, aby si udržela stejnou pozici...“ (Vláďa)

„...jednouše, žena dodělala vysokou školu a dostala nabídku na práci.“ (Havel)

- pracovní příležitost
- profesní seberealizace

„Došlo k tomu tak, že manželka po roce mateřský v podstatě odmítla dál zůstat doma. Stýskalo se jí po práci. ...Manželka to je nadšenec, ta y bez toho asi nedýchala. A já po těch letech praxe jsem už taky utahaném, už tak nadšenej nejsem. Dělán to tak dál ze setrvačnosti, že bych byl prostě přímo nějaký workholik, to ne.“ (Standa)

- vyšší finanční ohodnocení práce ženy v porovnání s prací muže

„... takže to bylo...spíš finanční důvod, že manželka měla víc, jak byl můj příjem...“ (Oldřich)

[Maříková, Radimská 2003: 66-67]

Nešporová ve své studii uvádí dva nejčastější ekonomické důvody. Prvním důvodem je finančně výhodnější aby zůstal doma muž s dítětem, protože manželka vydělává podstatně více a druhým důvodem bylo, že muž nemohl najít vhodné zaměstnání.

„Takže já jsem...se potom rozhodl odejít na rodičovskou dovolenou, protože manželka pracuje jako advokát, to znamená že má příjmy x-krát vyšší než já,...“ (Lubor)

„...,že já pracuji ve zdravotnictví a upřímně řečeno, vlastně z toho platu, který mám možnost si v tom zdravotnictví vydělat, nebylo možné uživit prostě tři lidi, to znamená mě, manželku a dítě.“ (Michal)

„No, já jsem takový trochu atypický v tom, že já jsem skončil v práci, nebo mě skončil pracovní poměr a tím vlastně to nějak vzniklo, takže nebyl to ani takový nápad, že já zůstanu doma a že si vyměníme role, ale bylo to daný tím, že jsem prostě tu jinou práci neměl, no tak jsem zůstal doma, protáhlo se to – no, na takovouhle dobu, delší než jsem chtěl.“ (Pavel)

Další páry uváděly finanční situaci spojenou například s lukrativnější nabídkou zaměstnání partnerky (smlouva na dobu neurčitou), špatné uplatnění muže na trhu práce způsobené zdravotním stavem, vykonávání méně kvalifikované práce, než jakou pozice vyžadovala atd. V ostatních rodinách dalšími motivy bylo například časové vytížení muže ve vztahu k platu nebo možnost přivýdělku, případně jeho práce na přestavbě domu.

V rozhovorech, které provedl tým Šmídové, bylo zjištěno, že se však nejedná jen o tyto důvody. Projevené důvody na základě svých zjištění dělí na „**praktické a vztahové**“. Za praktické označují ty, „které znamenaly pro rodiny praktické výhody.(...) Jako vztahové chápou ty, které znamenaly prospěch pro vztahy v rodině. Otcové vyjadřovali přání být se svými dětmi víc než jen po práci před usnutím a o víkendech, zmiňovali odstrašující příklady svých velmi zaměstnaných známých, kteří své děti téměř neznají.“ [Jarkovská in Šmídová 2008: 21]

Dále se autorky při svých rozhovorech setkávaly s důvodem možnosti skloubit životní styl otce s pobytem na rodičovské dovolené, kdy byla uváděna možnost se věnovat svým koníčkům, kutilství či případnému studiu. Dalšími motivy bylo i utvoření si blízkého vztahu s dítětem. Ve studii Nešporové bylo zjištěno, že „pouze v pěti případech (25%) bylo výrazným důvodem skutečné přání muže věnovat se dítěti/dětem, i zde však většinou ke konečnému rozhodnutí přispěly další okolnosti – muž nebyl příliš spokojen se svým zaměstnáním nebo žena měla vyšší plat.“ [Nešporová 2005: 36]

„Já jsem s nimi (dvojčaty) chtěl být doma, učit je, hrát si s nimi a tak.“ (Radek)

„Do vysvětlování dalších důvodů jako například touhy otce pečovat o vlastní dítě nebo vhodnějších osobnostních rysů muže (vyrovnanost) oproti ženě (nervozita, ambicióznost) pro

pěči o dítě se tak rodiny, kde o malé děti pečují muži, většinou nepouští. Vzdálenému okolí je snazší říci vysvětlení, že například „žena vydělává víc peněz“ a více neproblematizovat celkové motivy, které za rozhodnutím rodičů stály.“ [Nešporová 2005: 39]

„Že by s tím byly nějaké problémy to ne, spíš to prostě nešlo vysvětlit, jaká, jaká je moje motivace, že dělám takovýhle věci....“ (Petr)

„Faktem zůstává, že ekonomická stránka hraje významnou úlohu v rozhodování rodičů a pokud to ekonomická situace rodiny neumožní, muž doma s dítětem prostě nezůstane.(...) Vlastní iniciativa otců hlásících se o svá práva pečovat o děti se tak v praxi vyskytuje pouze ve zcela výjimečných případech.“ [Nešporová 2005: 39]

Nezanedbatelným zjištěním z rozhovorů bylo i výrazné přání ženy, aby muž zůstal doma s dítětem. Nejčastěji se žena chtěla vrátit do zaměstnání, aby neztratila výhodnou pozici, ale také některé ženy dlouhodobý celodenní pobyt doma s dítětem příliš neuspokojoval.

Muži také uváděli, že „se cítí být unaveni ze své dosavadní práce, chtějí si od ní odpočinout a pobyt doma s dítětem vnímají jako vítanou změnu, chtějí si ho užít.“ [Maříková,Radimská 2003: 68] Další různorodé motivy, které vyplynuly z rozhovorů byla nejen seberealizace, ale například „chtít mít tu zkušenost“.

„...docela mě to zajímalo, jak to vypadá, když budu ten muž na rodičovské dovolené, nebo jak se tomu říká...“ (Martin)

Maříková rozdělila participaci otců na péči o děti do následujících skupin. První skupinu tvoří muži, kteří jsou doma z nutnosti. „Jsou přinuceni okolními podmínkami pečovat o malé dítě.“ Druhou skupinou jsou muži, kteří „uplatňují moment volby a vzájemné dohody...jakýsi přechod mezi oběma „čistými“ typy („typ z nutnosti“ versus „typ z vnitřní potřeby“ či „vnitřního přesvědčení“). „Poslední skupina je pak tvořena těmi muži, kteří pro péči o dítě rozhodli svobodně, protože prostě chtěli – jsou doma „z vlastního přesvědčení“.“ [Maříková,Radimská 2003: 70]

„Rozhodnutí mužů pečovat o malé dítě mohou významně ovlivňovat i některé další skutečnosti jako přímý vzor z rodiny, vzor z blízkého okolí, znalost této problematiky ale i některé další faktory“ jako například životní zkušenost nebo jen „povaha muže, resp. osobnostní předpoklady.“ [Maříková,Radimská 2003: 70-71]

Z pohledu naší populace na základě kvantitativních výzkumů jsou muži na rodičovské především z ekonomických důvodů. „Naše populace je ochotna akceptovat muže na rodičovské dovolené, pokud je to pro rodinu ekonomicky výhodné či výhodnější, nikoli však již z jiného důvodu, třeba proto, že muž má pro péči o dítě větší předpoklady a doma s dítětem po dohodě s partnerkou prostě být chce (cca 3 % populace).“ [Maříková 2003,1-2]

4.1.1 Proč muži nejsou na rodičovské dovolené podle dotázaných mužů

„Sami muži si uvědomují, že jsou muži, kteří by na rodičovské dovolené být rozhodně nechtěli.“ [Maříková, Radimská 2003: 89]

Dle těchto mužů se jedná o tyto důvody:

„a) Ekonomické důvody

b) Mužova pozice na trhu práce, charakter práce

„Protože jim jde víc o tu kariéru.“ (Martin)

c) Stereotypy

„Ale podle mě to většinu lidí ani nenapadne, žena prostě zůstane doma.“ (Ota)

d) Mužská mentalita, určité mužské vlastnosti, které se u mužů vyskytují jako například hrdost, stud, nedostatek empatie apod.“

[Maříková, Radimská 2003: 89 - 92]

4.2 Všední den v pohledu nejen otců

„Zapojení otců do každodenní péče o dítě představující vstup do prostoru, který bývá v naší kultuře tradičně spojován se ženami a označován jako „ženská sféra“, vyvolává nejen otázku, jak otcové pobyt doma s dítětem zvládají, jak si organizují běžný den, ale také jak tuto situaci vnímají oni i jejich partnerky jak ji vyhodnocují z hlediska genderových vztahů, ...“ [Maříková 2009: 101]

Maříková ve své studii dle participace otce na péči o dítě dělí otce na „pečovatele na plný úvazek“, „pečovatele na částečný úvazek“ a tzv. „spolupečovatele“.

Dle rozhovorů s respondenty vyšlo najevo, že „...podle svého vyjádření nevykonávali nutně všechny domácí práce, resp. často se omezovali na výkon jen těch nejnutnějších, které bezprostředně a neodkladně souvisely s péčí o dítě. V pojetí otců bylo prvořadé dítě a péče o

něj, a k výkonu dalších činností souvisejících s chodem domácnosti se stavěli převážně rezervovaně. Z jejich percepce je zřejmé, že někteří otcové si tak i v situaci péče o dítě dokáží od domácích prací udržet odstup. Tito otcové pak také často zmiňovali, že přenechávali děti své partnerce po jejím návratu domů z práce, aby se mohli věnovat jiné, z jejich pohledu pro „důležitější“ či „nutné“ činnosti (jako třeba svému studiu, výkonu podnikání, některým svým koníčkům a zájmům apod.), nejednou i proto, aby si od situace pečovatelské odpočinuli.“ [Maříková 2009: 102 - 103]

„(...)Jenom, to si pamatuju dobře, než manželka došla, tak ta poslední půl hodina byla jako nejhorší. To očekávání, kdy konečně přijde a vysvobodí mě z toho.“ (Pavel)

Na rozdíl od matek si otcové s dětmi obvykle hrají, často s nimi sportují, tráví s nimi více času mimo domov. Většinou tito otcové byli svým dětem více kamarády, jejich péče posilovala navíc vztah mezi dítětem a rodičem.

„Můžu říct, že víc je na mě malá fixovaná než na manželku...“ (Oldřich)

„Mě to těší, že jsem se synem, no, že ke mně má hezký vztah, já nevím, když ho něco bolí, tak běží ke mně, abych mu to pofoukal, že máme spolu hezký vztah.“ (Standa)

Maříková na základě výzkumu vyzorovala, že je rozdíl v přístupu mužů k dětem na základě toho, zda-li jsou doma „více méně „z donucení“, pak se o děti (alespoň to tak vyplynulo z námi provedených rozhovorů), starají více „**technicky**“. Jsou schopni zajistit nejzákladnější a nejnutenější péči o dítě, ale z jejich slov nevyplývá, že by je pobyt doma s dítětem uspokojoval, že by byli doma obzvlášť „rádi“.

„No tak nádobí moc neumývám, musíte malé jídlo ohřát, někdy něco uvaří člověk a praní to taky dělá manželka...Takže s malou, tak špatný to není, ale přece ta maminka dá děcku víc než ten tatka...Jak přijde manželka, tak si to přehodíme...Manželka chodí k doktorce a na ty procházky občas...“ (Hugo)

Protipól tomuto stylu péče tvoří muži, kteří se o dítě starat chtěli a pečují o něj velmi zainteresovaně, „angažovaně“, s velkou chutí a radostí...“ [Maříková, Radimská 2003: 73 - 74]

„Zvykli jsme si na sebe strašně moc a mně ta práce se líbí a jsem spokojený...“ (Oldřich)

„Většina mužů se pohybuje mezi těmito dvěma „protipóly“ – „technicky“ pečujícího otce a otce relativně velmi „zaangažovaného“.“ [Maříková, Radimská 2003: 74]

„Dělal jsem vše, co bylo třeba okolo dětí – přebalit, oblékat, uvařit. Něco jsem vařil sám, něco jsem pouze ohříval, co den předem uvařila manželka....“ (Vláďa)

„I když ve většině případů byla péče o dítě vnímána muži samými jako zvládnutelná a jimi zvládaná (totéž zpravidla korespondovalo s názorem jejich partnerky), mnozí muži si uvědomovali, že se museli mnohému učit (totéž ale zmiňovaly samy o sobě i některé ženy). Péče o dítě tak nebyla vnímána jako něco daného, vrozeného, i když i argumentace tohoto typu se objevovaly, ale jako něco, co se člověk – muž i žena – musí a může naučit, i když k tomu není primárně socializován/a. Počáteční představy některých mužů o tom, co to znamená pečovat o malé dítě, co vše péče vyžaduje, a hlavně v jakém rozsahu a frekvenci vykonávaných činností, neodpovídaly vždy tomu, co následovalo. Životní zkušenost pak zafungovala jako korektiv jejich představ.(...) Pobyt otce doma s dítětem nasměroval otce k tomu, že „byl s dítětem“ (nejen ho „měl“), prožíval s dítětem ten jeho život.“ [Maříková 2007: 58]

4.3 Dělbá práce v rodině kde je na rodičovské dovolené muž

„Rozdělení domácích prací a pečovatelské práce je v českých rodinách stále více tradiční. Ženy vykonávají většinu domácích prací a starají se o děti, přestože ve většině případů pracují. Muži, kteří se zpravidla silně identifikují s rolí hlavního živitele, se ve sféře „reprodukce“ života příliš neangažují (přestože existují i výjimky).“ [Vohlídalová in Maříková 2007: 51]

V uvedených výzkumech, byť se otec podílí na celodenní péči o dítě, je otázka dělby práce v rodině také zajímavá. To, že se otec věnuje dítěti ještě nutně neznamená, že se automaticky bude aktivně zapojovat do domácích prací. V některých případech dokonce ani ze strany ženy jim to není umožněno.

Podle Nešporové zkoumané rodiny často volily „strategie dvouosobní kariéry“ kdy se muž do značné míry podílí na vytváření zázemí, aby se žena mohla uplatnit v zaměstnání. Navíc z výzkumů vyplynulo, že muži v průběhu rodičovské dovolené častěji pracují než ženy.

„Při využívání rodičovské dovolené otci se hrouť především dva základní stereotypy týkající se rozdělení povinností a funkcí mezi rodiče. Jde zejména o stereotyp muže jako živitele rodiny a dále o stereotyp ženy jako pečovatelky o malé děti a domácnost.(...) Většinou nešlo o čisté převrácení rolí, nýbrž o jejich sdílení.(...) Muži si často postupně přivykali na to, že

vedle péče o dítě se musí rovněž starat o domácnost.(...) Ve většině případů však žena zůstala osobou, která představovala „domácí management“.“ [Nešporová 2005: 52 - 53]

„takže vlastně já jsem navařila, manžel jim dal v poledne oběd, dal je spinkat a já jsem potom přijela.“ (Jana)

Případy, kdy se žena vrátila ze zaměstnání a převzala automaticky péči o dítě nebo o domácnost, nebyly u respondentů žádnou výjimkou. Ženy někdy dokonce muže i podporovaly v tom, aby se věnovali svým přátelům, koníčkům, aby si od celodenní péče o dítě odpočinuli. Pro řadu mužů se tato skutečnost ukázala být velmi důležitou.

„Otcové nepřevzali s péčí o dítě i kompletní starost o domácnost, nejde tak o prostou výměnu rodinných rolí, ale o redefinice jejich vztahu. Jejím významným znakem je důraz na „prostor pro sebe“.“ [Šmídová 2004,4]

„Mnozí muži se zpočátku obávali, zda budou schopni péči o dítě zvládnout. Avšak poté, co si vyzkoušeli svoji novou roli, byli otcové pečující o malé děti mile překvapeni a hrdi na to, že jsou velmi dobře schopni matku v péči o dítě zastoupit.“ [Nešporová 2005: 55]

„Zatímco s převzetím péče o děti muži většinou neměli problémy, veškeré práce v domácnosti vykonávali jen někteří a mnozí se v této oblasti spoléhali na pomoc ženy. Nejčastější prací, které se dotazovaní muži zcela vyhýbali, bylo žehlení (celkem 8 z 20 dotazovaných mužů nežehlilo).(…) Kromě žehlení se dále někteří muži v péči o domácnost nepodílí na praní a vaření. Ojediněle se muži zmiňovali i o dalších činnostech, které nevykonávají: zašívání, mytí oken, vytírání. Ženy jsou často přesvědčeny, že muži nejsou v domácích pracích tolik zruční a navíc nevidí nutnost je vykonávat, takže se spokojují s tím, když muž udělá po dohodě nebo vlastním výběru alespoň nějakou práci a zbytek zstanou samy. Vyšší podíl práce v domácnosti je ze strany mužů většinou nutný a partneři se tak snaží si práci mezi sebe vzájemně rozdělit.“ [Nešporová 2005: 57]

Nešporová ve sdílení domácích povinností vidí následné uplatnění se na pracovním trhu, kdy se jedná o jednu z možností vyřešit problém sladování rodinné a pracovní sféry. Také předpokládá, pokud se muž/otec podílí na domácích pracích během rodičovské, nejenže už lépe ví, co starost o domácnost obnáší (leckteré muže náročnost péče o domácnost překvapila), ale spíše se muži budou více nadále zapojovat v péči o domácnost i v budoucnu.

4.4 Pojetí rodičovské dovolené muži

„Muži na „rodičovské dovolené“ vnímají tuto životní situaci nejrozmanitěji:

- jako normální záležitost i jako jiný svět
- jako možnost mít novou životní zkušenost, zažít něco, co bývá obvykle mužům odepřeno, jako rekvalifikaci
- jako namáhavou, únavnou a monotónní skutečnost, kterou rozhodně nelze označit za dovolenou

„Pak člověk občas potká nějakého souseda, jak řekne: „Ty se máš, ty nic neděláš.“ Tak to je jeho věc. No, a z mého hlediska to je to, že to byl ten nejobtížnější job, jaký jsem zatím měl...jakýkoliv jinej job by byla spíš úleva.“ (Pavel)

„Dalo by se to tak říct, že to unaví. Ale zas ta únava je taková jako příjemná, když jste celý den s ní.“ (Oldřich)

- jako příjemnou záležitost

„Já bych šel zas, mně to nevadilo. Mně bylo doma dobře.“ (Havel)

- jako silný zážitek i jako poznání
- jako diskriminaci

Muži začínají vnímat svou situaci jako nerovnou ve srovnání se ženami, identifikují diskriminaci mužů v této sféře.“ [Maříková, Radimská 2003: 79 - 81]

4.4.1 Vnímání „zisků“ a „ztrát“ z pohledu mužů

Z proběhlých výzkumů bylo na některých respondentech znát, že pokud nebyli doma z nutnosti, tak vnímali rodičovskou dovolenou jako jedinečnou možnost se realizovat jako rodič. Pro někoho byla rodičovská spojením příjemného s užitečným, jiní pobyt na rodičovské vnímali jako uspokojení nebo i zátěžovou situaci.

„...a můžu říct, že jako nevadí mi to. Je to pěkná práce. Mně se ti strašně líbí...Zvykli jsme si na sebe strašně moc a mně ta práce se líbí a jsem spokojený.“ (Oldřich)

„Mnozí mužští respondenti si pochvalovali skutečnost že dítě volá „tatínku“, když se něco stane nebo že se k nim s radostí rozběhne, když přijdou domů. Přízeň dítěte, vybudování a utužení vztahu s ním, pro ně byla a je odměna za nelehkou a mnohdy vyčerpávající péči o něj.“ [Nešporová 2005: 67]

Dalšími pozitivními aspekty bylo uvedeno „stmelení“ celé rodiny a uvědomění si, jak náročnou práci musí jejich partnerka vykonávat. Ženy tyto pozitiva vnímaly stejně. Zajímavé bylo, že ženy neuváděly do pozitivního přínosu fakt jejich možnosti výkonu zaměstnání.

Všeobecně muži z těchto výzkumů nekladli důraz na svou kariéru, proto většinou situaci „matky živitelky“ nevnímali nijak negativně. Negativem bylo párkrát zmíněno „nedostatek“, či „ztráta“ volného času. „**Negativních aspektů** vázících se k situaci otce na rodičovské dovolené **nezmínili respondenti mnoho** a většinou je k jejich vyjmenování bylo nutné při rozhovoru přímo vyzývat. **Více negativ přitom zmínily matky, zatímco otcové byli většinou s celou situací spokojeni** a zmiňovali spíše podružné věci a problémy, které mají osoby na rodičovské dovolené obecně.“ [Nešporová 2005: 70]

„Mnohdy respondentky také zmínily skutečnost, že celá **situace byla** pro ně poměrně **náročná, jelikož muž se sice výborně postaral o dítě, ale nezastal všechnu potřebnou práci v domácnosti** a ta pak zbývala na ně.“ [Nešporová 2005: 72]

4.4.2 Přínos pobytu muže na rodičovské dovolené

Bezesporu největší přínosem pro muže na rodičovské dovolené byl ve všech výzkumech zmíněn vytvořený úzký vztah otce s dítětem. Také muži potvrzovali upevnění i případné zlepšení partnerských vztahů.

Dalo by se říci, že někteří muži brali za velké plus, že již vědí, co péče o dítě a domácnost obnáší. „U mnohých mužů se objevuje porozumění situaci, muži začínají chápat ženy (přestávají je vnímat jako neschopné zvládnout situaci, jako neurotické, hysterické, zbytečně vyčerpané apod.). Zvyšuje se jejich citlivost při vnímání této na jedné straně příjemné, na druhé straně však náročné životní situace.(...) Muži si uvědomují, že mateřská či rodičovská dovolená má k té pravé dovolené hodně daleko, že ve skutečnosti žádnou dovolenou není.“ [Maříková, Radimská 2003:84 - 85]

„... myslím si, že by měl chlap toto poznat. Protože když se říká, že je někdo doma a je na mateřské dovolené, tak je to jako dovolená, ale s dovolenou to nemá nic společného. Že jste doma to je pravda. Někdo si řekne, je doma a hraje si, ale ono je to o něčem jiném.“ (Oldřich)

4.5 Postoje blízké rodiny a okolí k mužům na rodičovské dovolené

„Zejména muži, kteří byli doma jako jedni z prvních (tj. během první poloviny 90. let) reflektovali, že na ně ostatní pohlíželi jako na „raritu“ či jako „kuriozitu“, jako na výjimečný jev. (...) Dnes, na rozdíl od minulosti, je situace, kdy otec pečuje o malé dítě, vnímána jako běžnější, jako vcelku normální.“ [Maříková, Radimská 2003: 86]

Ve všech studiích se muži setkávali většinou s pozitivními, případně neutrálními reakcemi. Přece jen jistá skupina mužů zaznamenala, byť ne přímo, že někteří lidé je považují za „divné“, „mimo“ apod. nebo se celková reakce v témže prostředí různila.

„Kolegové se samozřejmě smáli a takový věci, jestli už kojím, takže se na to dívali tak, že jsem, nevím „je divnej do hospody nechodí, nepije, nekouří, je divnej, o děcko se stará, no, divnej.“ (Oldřich)

Ze strany zaměstnavatele, pokud muži dali včas vědět, že chtějí čerpat rodičovskou dovolenou, se zpravidla také nesetkávali s negativním přístupem i když někteří zaměstnavatelé o takové možnosti nevěděli, ale jakmile si ji ověřili, nečinilo jim uvolnění muže na rodičovskou dovolenou problémem.

„Pokud okolí zjistí, že muž „novou roli“ zvládá, přijímá tento fakt a situace začíná být okolím vnímána jako normální, „přirozená“. Nakonec je tak vnímána i muži samotnými.“ [Maříková, Radimská 2003: 89]

„A když zjistily, že to funguje, tak už jim to bylo naprosto přirozený, že chlap vychází s kočárkem, že větší pleny, že to žehlí.“ (Karel o sousedech)

I Nešporová rozdělila postoje rodiny a okolí na pozitivní, negativní a neutrální. „Častý přitom byl obdiv žen směřovaný k otcům na rodičovské dovolené, především proto, že právě ženy z vlastní zkušenosti ví, jak náročná péče o dítě a domácnost je. Pozitivní reakce mužů byly častěji založeny na jisté závidosti muži, který zůstává doma na „dovolené“ a nemusí chodit do práce.“ [Nešporová 2005: 41]

Přesto pozitivní, či neutrální reakce nebyly jediné. Mnohdy se okolí podivovalo nad rozhodnutím rodičů, přičemž reakce mužů byla zpravidla častěji negativní. Někteří se setkali s negativním ohlas i v blízké rodině a to opět ze strany mužů. „Většinou byli muži natolik psychicky silní, že se s negativní reakcí svého okolí dokázali vypořádat a nepůsobila a ně

nijak depresivně.“ [Nešporová 2005: 41] „...což jako ty kamarádi se na to dívají jako s šíleným despektem, takoví ti samci, kteří prostě, takoví ti egoisti...Reakce okolí mých kamarádů, je víc skupin těch kamarádů, takoví ti, kteří chápou, jako že to není legrace, být s těmi dětmi doma.“

„...mi jako vždycky říkal: „Prosím tě co blbneš, ty jsi se zbláznil jako, proč jsi s nimi doma, ty máš být v práci. Ty máš vydělávat“.“(Lubor)

„Z výpovědi respondentů vyplývá, že obeznámenost lidí s možností využití rodičovské dovolené otci stoupá, nepochybně především díky mediální propagaci. Většina populace však žádného otce čerpajícího rodičovskou dovolenou osobně nezná. Tím je způsoben situace, že takový muž působí na většinu svého okolí spíše zvláště, „jako rarita“, jak se někteří respondenti vyjádřili.“ [Nešporová 2005: 43]

„Muži vyjadřovali hrdost na to, že tu situaci zvládli, někteří dokonce mluvili o zvládnutí RD jako o poli pro úspěch, chápali situaci jako výzvu.“ [Jarkovská, Janoušková in Šmídová 2008: 30] Pozitivní vnímání od rodiny, známých a okolí, případně mužů samotných se také odvíjí od faktu, že pro vykonávání otce jako primárního pečujícího rodiče, není ve společnosti vytvořen žádný model. Některé respondenty v průběhu rozhovoru uvedly rozčarování nad přílišným obdivem k pečujícím otcům a vnímaly to až jako nespravedlnost.. „...řekla bych jako, že se z toho prostě dělá šílená věda, když je otec na mateřské, který dělá méně než by na mateřské dělala žena, a to objektivně, to si myslím, že je ještě druhá, nevím jak ostatní muži, ale všichni ho bezmezně obdivují za to, že dělá něco naprosto standardního.“(M3)

Zpravidla „otcové a jejich partnerky tedy vnímali svůj stav spíše jako pozitivní deviaci, jako něco, co je hodno společenského uznání.“ [Jarkovská, Janoušková in Šmídová 2008: 32]

4.6 Identita pečujícího muže

„Jako jedna z velkých překážek, která mužům brání více se zapojit do péče o děti, je vedle genderových stereotypů i jejich vysoká míra identifikace s rolí živitele. Placená práce má v životě mnoha mužů svou nezastupitelnou důležitost a tvoří základ mužovy a tedy i otcovy identity. (...) U části mužů pak stále přetrvává pojetí sebe sama coby otce – živitele rodiny, které není kompatibilní se zapojením do péče o druhé. (...) Na straně druhé existují muži, kteří

kombinují ideu i výkon role živitele s aktivnější participací na rodině a péči o dítě neboli propojují „staré“ s „novým“.“ [Maříková 2007: 33]

„Naši“ otcové z uvedených studií považovali sama sebe za „muže pro rodinu“, muže, kteří dávají přednost rodině, dětem před kariérou. Pečující otcové se v rozhovorech srovnávali s jinými muži či otci a nebylo výjimkou když se k nim vymezovali jako vůči „ostatním“ mužům. „Jejich pojetí „pečujícího otce“ v sobě tak obnášelo jakýsi mix „mužství“ a „ženství“ spíše než zcela „nový pohled“ na sebe sama. Tato identitní poloha je zřejmě pro muže sociálně „únosná“ a vnitřně akceptovatelná.“ [Maříková 2009: 107]

Pro muže vzhledem k jejich identitě bylo často těžké nikoliv obstát sami před sebou, ale před okolím, které tuto roli vnímá na základě genderových stereotypů jako doménu žen. Zpravidla „dobrovolnými“ otci na rodičovské dovolené jsou muži, kteří pracují například v oblasti umění, školství, humanitních oblastech apod. a jsou většinou vysokoškolského vzdělání.

4.7 Rodina s otcem na rodičovské dovolené

„Vstup muže – otce do pečovatelského statusu na plný úvazek je v české společnosti stále raritou a ne vždy je mu uzpůsobena sociální struktura, ne vždy je na něj připraveno prostředí, v němž se námi zkoumané páry pohybují.(...) Námi zkoumané páry dokonce zpětně reflektovali výrazně větší změny právě z okamžiku, kdy se děti narodily, než chvíli, kdy o ně začal celodenně pečovat otec.(...) A právě moment oné nezvratnosti či nevratnosti dítěte možná do jisté míry v očích rodičů eliminuje význam výměny osob v roli pečovatele.(...) Předáním péče se totiž nezměnil pouze přístup okolí a s ním související vysvětlování a obhajování odchodu otce ze zaměstnání a vystřídání rodičů v péči o dítě, změny nastaly také v partnerském vztahu a podle výpovědí námi zkoumaných otců mohlo dojít po nástupu na rodičovskou dovolenou také ke změnám v jejich sebepojetí. (...) Navíc změna pečovatele přispěla k tomu, že partneři byli zpětně schopni pochopit situaci toho druhého a hodnotit, často ocenit jeho nebo její snahu a práci, kterou vykonávali.“ [Ducháčková in Šmídová 2008: 48 - 50]

4.7.1 Identita matky

„V analýzách přepisů našich výzkumných rozhovorů jsme zřetelně zachytili prezentaci redefinice duálních genderových rolí.(...) Stejně jako se mužská identita muže na rodičovské dovolené dostává do ohrožení, neboť nový status je v rozporu s tradičně vymezenou maskulinitou podobné pozici je vystavena také jeho partnerka.“ [Šmídová, Sedláček in Šmídová 2008:56]

Ženy/matky někdy vnímaly svou identitu jako ohroženou, vzhledem k „předání“ části mateřského prostoru a z obavy reakce okolí. Respondentky se s touto situací vyrovnávaly různě. „V jednom případě brání svoji mateřskou pozici, brání svou ohroženou identitu. Ve druhém se ztotožňují s kategorií emancipované matky.“ [Šmídová, Sedláček in Šmídová 2008:57]

Všeobecně matka nerada přepouští své místo pečovatelky, snaží se dokázat nejen sama sobě, partnerovi a okolí, že i přesto, že dala přednost zaměstnání před celodenní péčí o dítě, je stále dobrou matkou. Tento stav opět úzce souvisí s genderovými stereotypy, o kterých by se dala napsat samostatná práce, ale také souvisí s tím, jak si matka vytvořila představu, že ji má okolí vnímat.

„No, ne že by mě to s nima nudilo, ale já na ně nemám nervy. To zní, jako že jsem hrozná matka, že?-Ale já jsem hrozná matka.“(M3)

4.7.2 Sociální dopady využívání rodičovské dovolené otci

„Jak v rovině celospolečenské, tak na úrovni rodiny u nás nová možnost využívání rodičovské dovolené otci nepochybně přináší významné změny.“ [Nešporová 2005: 77]

Idea nového aktivního otcovství nepochybně přinesla vytvoření si úzkého vztahu otce s dítětem, ale nebyla svým způsobem provedena naplněna úplně, protože se otcové většinou aktivně neúčastní na ostatních domácích pracích. Pokud by došlo k celospolečenskému rozšíření, pečovatelská role otce a případné využívání rodičovské dovolené otci by bylo lépe přijímáno. Také muži pečující o děti by neměli takový problém s vymezením své maskulinity vůči svému okolí a vůči sobě samým. S tím by pomínuli i negativní reakce často spíše ze strany mužů. [Nešporová 2005: 79]

„Rodičovská dovolená je jedním ze základních opatření, která stát poskytuje svým občanům proto, aby jim pomohl sladit pracovní a rodinné povinnosti. Zejména v nejranějším věku dítěte je třeba se o něj velmi intenzivně starat a právě proto vznikla instituce rodičovské (a mateřské či otcovské) dovolené.“ [Nešporová 2005: 79]

„Pokud rodičovskou dovolenou využívají pouze matky, ve skutečnosti to znevýhodňuje jejich pozici na pracovním trhu, jelikož jejich zaměstnavatel ztrácí po dobu jejich rodičovské dovolené pracovní sílu kterou musí nahradit. Naproti tomu v případě, že na rodičovskou dovolenou může nastoupit i otec, zaměstnavatel ztrácí jistotu přesvědčení o tom, že muži jsou lepší zaměstnanci proto, že u nich nehrozí absence v práci z důvodu rodinných povinností. Navíc, pokud by otcové svá práva skutečně využívali, snížila by se absence matek v zaměstnání, jelikož by se celkové období péče o děti rovnoměrnějším způsobem rozdělilo mezi oba rodiče.“ [Nešporová 2005: 79-80]

4.7.3 Návrat otce do zaměstnání po čerpání rodičovské dovolené

Z proběhlých výzkumů muži zpravidla neměli problém s uplatněním se v zaměstnání a vrácením se na původní pozici. Často zůstali se zaměstnavatelem v kontaktu i v průběhu rodičovské dovolené. Ti, kteří přišli o zaměstnání v rámci rodičovské, většinou byli v pozici, kdy zrovna zaměstnavatel snižoval počty zaměstnanců. Zpravidla odchod muže na rodičovskou dovolenou je citlivější pro zaměstnavatele který měl malou kapacitu zaměstnanců.

„Při návratu otce na trh práce se ukazuje, že se muži-pečující otcové mohou setkávat s obdobnými omezeními, resp. problémy jako ženy-matky. Zaměstnavatelé tak nedělají zcela jednoduchou distinkci mezi ženou-matkou a otcem-živitelem, ale mohou uplatňovat hledisko pečujícího rodiče, které může muže-pečující otce rovněž znevýhodnit při návratu zpět na trh práce, při získávání nového místa apod.“ [Maříková 2007: 85]

5. Závěr

Zkoumané rodiny s otci na rodičovské dovolené nepochybně přináší posuny ve vnímání tradičních genderových rolí. Na základě uvedených výzkumů lze konstatovat, že se nejedná o nový fenomén, který by začal být v naší společnosti ve velké míře uplatňován, ale o jednu z možností jak pomoci při sladování sféry pracovní a soukromé. V případě, že se rodiče na rodičovské dovolené prostřídají, již by zaměstnavatel nemohl mít jistotu, že v případě nemoci dítěte bude absence v zaměstnání jen výhradně ze strany matky. Zpravidla se rodiče v případě potřeby o péči dítěte prostřídají a tak by to mohl být jeden z posunů pro snížení diskriminace žen v zaměstnání.

Na základě této práce bylo zjištěno, že muži se mohou a umí o děti postarat stejně dobře jako matky. Pokud se otcové/matky setkávali s negativními reakcemi, většinou to bylo z důvodu neinformovanosti okolí nebo vlivu genderových stereotypů. Možná původní nejistota byla brzy odstraněna vykonáváním „každodenních maličností“ a odměnou byl především vytvořený pevný a úzký vztah otce s dítětem a „stmelení“ rodiny.

I když se v naší společnosti tito otcové na rodičovské dovolené zatím vyskytují v malém počtu, i tak je to už posun k pomalému překonávání tradičních rolí, a jedna z variant jak lépe sladit pracovní sféru se sférou soukromou a tak i upevnit rodinné vztahy.

Seznam použité literatury

DUDOVÁ, Radka (2006). „Rozporuplné diskursy otcovství“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 2 – dostupné na www.genderonline.cz

KUBÍČKOVÁ, Klára (2003). „Matkové, Mateřští otcové“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 3-4 – dostupné na www.genderonline.cz

MAŘÍKOVÁ, Hana; RADIMSKÁ, Radka (2003). „Podpora využívání rodičovské dovolené muži“, Sociologický ústav AV ČR – dostupné na <http://www.vlada.cz>

MAŘÍKOVÁ, Hana (2003). „Rodičovská dovolená a muži“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 1-2 – dostupné na www.genderonline.cz

MAŘÍKOVÁ, Hana (2004). „Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené?“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 1

MAŘÍKOVÁ, Hana; VOHLÍDALOVÁ, Marta (2007). „Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci“, Sociologický ústav AV ČR v.v.i., Praha, ISBN 978-80-7330-135-4

MAŘÍKOVÁ, Hana (2009). „Pečující otcové: Příběhy plné odlišností“, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

Ministerstvo práce a sociálních věcí, dostupné na www.mpsv.cz

NÁRODNÍ ZPRÁVA O RODINĚ 2004, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha

NEŠPOROVÁ, Olga (2005). „Harmonizace rodiny a zaměstnání, Rodiny s otci na rodičovské dovolené“, VÚPSV Praha

NEŠPOROVÁ, Olga (2006). „Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 1

ŠMÍDOVÁ, Iva (2008). „Pečovatelství: zkušenost a genderové vztahy“, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity – dostupné na http://ivris.fss.muni.cz/papers/pdfs/ivrisp001_smidova_pecovatelska_otcovstvi.pdf

Portál veřejné správy České republiky, dostupné na www.portal.gov.cz

RADIMSKÁ, Radka (2002). „Mateřství, otcovství a moc“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 4 – dostupné na www.genderonline.cz

SEDLÁČEK, Lukáš; PLESKOVÁ, Kateřina (2008). „Aktivní otcovství“, NESEHNUTÍ Brno, ISBN: 978-80-903228-9-1

ŠMÍDOVÁ, Iva (2003). „Matkové“, In Modernizace a česká rodina, ed.by Mareš, P.Potočný, Brno, ISBN: 80-86598-61-6

ŠMÍDOVÁ, Iva (2004). „Rodiny, kde pečují otcové“, Gender, rovné příležitosti, výzkum, číslo 4

ŠTAMBERKOVÁ, J.; ŠTEFKO, M. (2007) „Využívání mateřské a rodičovské dovolené. Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele.“ Český helsinský výbor

Zákon č.262/2006 Sb., Zákoník práce

Ženy a muži v datech, Praha ČSÚ 2008 – dostupné na www.czso.cz

Seznam tabulek

Tabulka 1. Rodičovský příspěvek, údaje za období 2004 - 2007

Tabulka 2. Souhrnné údaje o provedených výzkumech 2003 – 2008